

Odla frukt och bär

Bärbuskar, fruktträd och bin hör ihop för alltid. Pollineringen ger oss härliga frukter och bär. Och fruktträdens blomning har en alldeles särskild dragningskraft på humlor, solitärbin och människor.

Träd och buskar är viktiga för nyttodjuret på flera sätt. De har volym och kan öka mängden blommor väsentligt i både stora och små trädgårdar.

Bland rosväxterna (Rosaceae) finns många trevliga buskar och träd som är särskilt attraktiva för både pollinering och naturliga fiender. Till rosväxterna hör de flesta av våra fruktträd och även en hel del bärbuskar, prydnadsbuskar och alla rosor förstås.

Rosväxternas blommor har olika storlek, men alla är öppna. De erbjuder rikligt med pollen och nektar som dessutom är lätt att komma åt även för solitärbin och andra insekter med liten mun. Dessutom angräps rosväxterna av bladlöss som lockar bladluspredatorer.

Bär är härlig mat för insekter och fåglar

Några av de naturliga fienderna håller gärna till i träd. Trädets bark erbjuder sprickor och flagor som ger skydd för vind och väta. Näbbskinnbaggar övervintrar i träd och redan i knoppsprickningen letar de byten i äppelträdet. Nyckelpigor och guldögonsländor håller också gärna till i fruktträd. Från maj till september kan du hitta guldögonsländor i äppelträden. Titta på undersidan av bladen.

Vilda bin tycker om träd, men inte i täta, mörka skogar. I jordbrukslandskap flyger de längs blommande träd, buskridåer och häckar. Där kan de vila och äta nektar innan de flyger vidare. När humlor ska para sig flyger hanarna runt och lämnar doftspår i träden som lockar honor. Även solitärbin träffas i träd.

När bina försvinner minskar frö- och bärproduktionen. Färre nya växter innebär färre blommor och mindre föda till bina. En dyster spiral.

Men det motsatta kan också hända och dessutom på ganska kort sikt. Fåglar håller gärna till där det finns bär eller frön att äta. De flyger mellan olika buskage och sprider frön. Där det växer bärbuskar blir det ännu fler olika sorters buskar och träd. Bina får mer blommor, de pollinerar och det blir fler frukter och bär till fåglarna. Samtidigt gynnas fjärilar och många andra insekter.

... och för människor

Finns det ett härligare trädgårdsnöje än att plocka bär till filen en sommarmorgon. Gott och nyttigt är det också. Smultron och jordgubbar är för-

stås oemotståndliga. En av mina favoriter är väl mogna vita vinbär. De är färglösa och går inte att göra sylt eller saft av, men det är lätt att bli stående i busken och bara äta.

Bland våra bärslag finns riktigt härdiga arter och nästan alla går att odla i hela Sverige. Dessutom är bär nyttigt. Några exempel på bioaktiva ämnen i bär är C-vitamin, antocyanider, karotenoider och fenolföreningar. De fungerar som antioxidanter men påverkar också enzym-system och motverkar inflammationer. Fenolföreningarna är dessutom bakteriehämmande.

Antocyaniderna ger bären blåröd färg och karotenoiderna färger från gult till orange-rött. Men alla antioxidanter har inte stark färg. Rosenkvittenfrukterna har trots sin bleka gulvita färg ett högt innehåll av antioxidanter.

Mörkblå bär innehåller mycket fenoler och det gör dem extra nyttiga. En del av de här mörka bären, som aronia, slån och blåbärstry, kan behöva tillagas för att deras fina aromer ska komma till sin rätt.

Nyttodjuren gillar bärbuskar. Två av de absolut bästa insektsmagneterna är bärbuskar, nämligen röda vinbär och blåbärstry.

Börja på rätt sätt

Bär är rätt anspråkslösa växter, men några saker är avgörande för att lyckas.

1. Välj bärslag och sorter som är tillräckligt härdiga där du odlar.
2. Ta bort allt rotoogräs innan du planterar, det spar tid i längden och buskarna växer bättre. Vissa ogräs, som kvickrot och kirskaål, är svåra att rensa bort ur en etablerad buske. Högt ogräs ger en fuktigare miljö som gynnar svampsjukdomar.
3. Plantera aldrig på vattensjuk mark.
4. Välj ett soligt läge. Det trivs både buskarna och pollinerarna bäst med.
5. Plantera på stora avstånd och beskär regelbundet så att luften kan cirkulera bland blad och blommor.
6. Plantera inte i gräsmatta eller annan vegetation. Om du gör det, gräv stora hål och ta bort grässvålen minst en meter runt buskarna.
7. Köp friskt plantmaterial hos en seriös plantskola. Ta inte plantor från grannar eller andra, då kan du få med kvalster, till exempel jordgubbskvalster, eller virus.

Med plastväv under bärbuskar-
na blir planteringen lättskött.

Så här anlägger du en buskplantering med svart marktäckningsväv.

1. Lägg ut två längder väv, en på vardera sidan om buskarna.
2. Häfta ihop väven mellan buskarna med en häftapparat, så att väven ligger nära grenarna.
3. Fäst vävens yttersidor med jord, tältpinnar eller de plastspikar som är tillbehör till väven.

Detta blir förvånansvärt hållbart, men samtidigt flexibelt. Hålen för buskarna kan vidgas efterhand som de växer. Väven kan också lyftas och sedan häftas ihop igen. Praktiskt om du gödslar med stallgödsel.

Läs mer om bärödling i särtrycket Bär. Det innehåller detaljerade odlingsråd och sortförslag för alla bärslag och hela landet. Mer information hittar du i litteraturlistan längst bak. Här följer några bärslag ordnade ungefär efter tidpunkten när de blommar. I tabellerna finns sortförslag med zonangivelser.

Vinbär och krusbär

Vinbär och krusbär blommar redan från slutet av april och är en viktig nektarkälla för de tidiga humlorna. Röda och vita vinbär har öppna nektarskålar och lockar till sig alla möjliga trevliga insekter.

'Hinnonmäki röd' är en frisk och härdig krusbärssort.

En sandbihane (*Andrena* sp) äter nektar på röda vinbär.

FOTO: ANDERS LINDSTRÖM

Svarta vinbär är självfertila, men behöver ändå hjälp med pollineringen. Kartfall är vanligt på vinbär och dålig pollinering är en av flera orsaker till det. Eftersom vinbär blommar tidigt skadas blommorna ofta av frost.

Uppväxta vinbärsbuskar tål konkurrens från ogräs betydligt bättre än andra bärslag. Med en meters plantavstånd bildar buskarna en häck. Vill du kunna gå runt hela busken bör avståndet mellan plantorna vara 2–2,5 meter.

I hobbyodling är vinbär en frisk kultur, trots alla skadedjur och svampsjukdomar som går på vinbär. Det beror på att hemträdgårdar har en större mångfald av växter och därmed också många nyttoinsekter, spindlar och rovkvalster.

Motståndskraften mot vinbärs-gallkvalster är en viktig sortegenskap för svarta vinbär. Sorter av röda och vita vinbär har olika motståndskraft mot svampsjukdomar som angriper bladen och orsakar bladfall i förtid.

För krusbär gäller det att välja sorter som är resistent eller motståndskraftiga mot mjöldagg. Mjöldaggen bildar en gråbrun filt på bären och gör dem oätliga. Dessutom hämmas skotttillväxten. Tyvärr förekommer det att resistensen bryts på några av sorterna, men sorterna i tabellen är för det mesta fria från mjöldagg.

Blåbärstry

Blåbärstry är alla humlors favorit, även de långtungades. Den blommar tidigt, precis efter vinbär och krusbär. I en kommunal plantering med den marktäckande sorten ANJA, såg jag åtta arter av humlor samma dag. Använd blåbärstry för att locka in humlor i trädgården som en start på pollineringssäsongen.

En solig dag i maj kan du se humlor, solitärbin, blomflugor, bärfisar, nyckelpigor och guldgönsländor i röda vinbärsbuskarna. Krusbär lockar de första, små humlearbetarna. Överst till vänster gräshumla (*Bombus pascuorum*).

En drottning av ängshumla (*Bombus pratorum*) besöker blåbärstry.

Blåbärstry har det vetenskapliga namnet *Lonicera caerulea* var. *Kamtschatica*. Förväxla den inte med blåtry (*Lonicera caerulea*) som enligt Giftinformationscentralen kan ge magbesvär.

Höjd och växtsätt hos blåbärstry kan variera. De blir 0,5–1,5 meter höga och kan planteras med 1–1,5 meters plantavstånd. Några sorter, bland annat ANJA är utvald för prydnad. Den blir en låg, rund buske med mörkgrönt bladverk, mycket lättplacerad. Smak och bärstorlek är dock bättre på de sorter som är avsedda som bärbuskar.

Bären är mörkt blå, avlånga och relativt stora, 2–3 centimeter, och kan ätas både färska och tillagade. De är inte lika goda som trädgårdsblåbär,

Sortimentet av blåbärstry har utökats på senare år. Sorterna är större, mer lättplockade och smakar godare.

Trädgårdsblåbär har söta, vita blommor på våren och vackra höstfärger. Bären smakar inte som vilda blåbär, men de är mycket goda.

tycker jag, men de är hårdigare och kan sannolikt odlas i hela landet. Redan i juni kan blåbärstryet mogna i Mellansverige. Plantera minst två sorter, korspollinering ger större bär.

Trädgårdsblåbär

Trädgårdsblåbär är korsningar av amerikanskt blåbär (*Vaccinium corymbosum*) och kanadensiskt blåbär (*Vaccinium angustifolium*). Det finns en mängd sorter med olika ursprung och olika blomningstid. I Mellansverige blommar de från mitten av maj. De är mycket goda och äts färska.

Blåbärspplantan är anpassad till att växa på sura skogsjordar, så odlingsplatsen bör ha ett pH-värde på 4,5–5,2. Förbättra jorden med naturlig torv eller bark, vedflis, sågspån, kvistar, barr och kottar, men det ska vara från barrträd. Efter planteringen lägger du på en marktäckning med samma typ av material och fyller på eftersom materialet bryts ner. Marklevande spindlar tycker mycket om en sådan marktäckning av organiskt material.

Trädgårdsblåbär kan lätt få vinterskador, då dör en del av grenen utifrån och in. Eftersom blommorna ofta sitter långt ut på grenarna påverkar det skörden. Välj bara sorter som är hårdiga där du bor.

Jordgubbar

Många har påstått att jordgubbar inte skulle vara attraktiva för bin. Det är både sant och inte. Humlor, honungsbin och solitärbin besöker gärna jordgubbsblommor, men om en annan attraktiv växt börjar att blomma i närheten flyger humlor och honungsbin dit, medan solitärbin stannar i jordgubbarna. Det bekräftas av flera undersökningar som också visar att solitärbin är viktiga för pollineringen av jordgubbar. Små arter av sandbin, bandbin och smalbin besöker gärna jordgubbar.